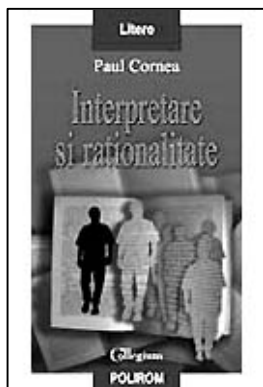

Hermeneutică, dar cu măsură

Paul Cornea, *Interpretare și raționalitate*, Iași, Polirom, 2006

Ultima carte a reputatului profesor Paul Cornea impresionează prin erudiție, dar mai ales prin capacitatea – *hermeneutică* – de integrare, în convergente dezbateri tematice, a datelor și informațiilor (istoricizate sau nu) culese din filosofie, logică și epistemologie, din științele sociale și științele literare, din științele culturii și ale religiei etc., domenii înnoite și diversificate într-un ritm amețitor, cu precădere în ultimele două secole.

Interpretare și raționalitate ar putea fi considerată, în egală măsură, un *tratat de hermeneutică*, dar și o carte polemică la adresa hermeneuticii secolului XX, o *sinteză umanistă interdisciplinară* (cum și hermeneutica este), dar și un *jurnal filosofic* cu o implicită dimensiune testamentară. Oricum ar fi judecată, cartea a fost scrisă cu plăcere și se citește cu plăcere, chiar dacă autorul nu reușește, întotdeauna, să ne câștige de partea sa prin tezele și soluțiile preconizate la unele chestiuni controversate, precum: raportul dintre înțelegere și interpretare (corelat cu cel dintre limbă și gândire), amendamentele aduse unor teze gadameriene (cu privire la tradiție), critica unor concluzii ale lui Matei Călinescu asupra relecturii etc. În ceea ce privește, de exemplu, înțelegerea raporturilor dintre *limbă*, *gândire* și *interpretare* (relaționate sau nu cu tema comunicării), autorul privilegiază filosofia analitică a limbajului (cu deosebire concepția lui Wittgenstein) în detrimentul filosofiei hermeneutice a limbajului (Heidegger-Gadamer, cu rădăcini în Aristotel și Humboldt și descendenți de talia lui Eugeniu Coseriu – ultimul, creator de școală în filosofia limbajului din a doua jumătate a secolului al XX-lea). Aparent, Paul Cornea nu forțează adeziunea nimănui și caută întotdeauna să respecte acel *modus in rebus*, pe care se silește mai întâi să-l identifice în orice fenomen supus cercetării. Cu toate acestea, uneori, ni s-a părut cam prea critic (ori măcar prea suspicios) față de adeziunea la hermeneuticele de referință ale secolului care a trecut, cu deosebire la cea creată de Gadamer (la care face referiri frecvente), precum și față de cuceririle științelor imaginarului.

Descrierea cu maximum de relevanță a statutului cărții *de hermeneutică* a lui Paul Cornea nu este un lucru lipsit de complicații. Intenția formulată cu claritate încă din preambul, titlul ales, precum și polimorfismul fenomenului studiat, conservat ca atare prin utilizarea surselor bibliografice (*pluri-* și *interdisciplinare*), toate acestea fac dificilă încadrarea ultimei contribuții a lui Paul Cornea într-un gen anume. Heterogenitatea ei se explică, pe de o parte, prin erudiția constitutivă a problematicii tratate, iar pe de altă parte, prin ceea ce am putea numi geneza interioară a cărții. Rod al unor cercetări și meditații laborioase asupra unor probleme cardinale ale interpretării, cartea *Interpretare și raționalitate*, anunțată încă din 1998 (în prefața la cea de-a doua ediție a faimoasei *Introduceri în teoria lecturii*, a cărei primă ediție a apărut în 1988), a cunoscut o lungă și anevoioasă gestație, despre care autorul însuși a vorbit în interviurile pe care le-a acordat unor reviste literare. După cum s-a remarcat deja, cartea reprezintă și o sinteză interdisciplinară, născută din nevoia regândirii fundamentelor interpretării pe bazele unui nou spirit epistemologic, pe care nu doar filosofia și filosofia hermeneutică l-au creat în beneficiul științelor umaniste (începând cu secolul al XIX-lea și chiar anterior acestei

perioade), ci și filosofia analitică a limbajului, pragmatica, psihanaliza, ca și (sau mai ales) noua epistemologie promovată de Popper, dar și de antipopperieni ca Feyerabend, Duerr ș.a.

Din perspectiva noastră, greutatea cărții stă chiar în punctul de incidență creat de interogarea problemelor hermeneuticii din unghiul unor permanent căutate convergențe între epistemologia elaborată în decursul dezvoltării hermeneuticii filosofice de către Dilthey, Heidegger, Gadamer (cu toate amendamentele aduse cu deosebire de Habermas, dar și de Rorty, Derrida ș.a.) și noua epistemologie, pe seama căreia s-au dezvoltat multe științe moderne. În sine considerate, eforturile de conjugare a unor sisteme de gândire diferite și totuși asemănătoare – fie și numai prin geneza lor comună, care este mintea umană – reprezintă niște seducătoare lupte intelectuale, încununare sau nu de victorii. Ca în orice luptă de idei, în care autorul își asumă rolul (dificil) de arbitru imparțial și (de aceea) lucid (adică în slujba strictă a *raționalității*), victoriile sau eșecurile se contabilizează diferit de la un caz la altul. Ele pot varia și în funcție de situația hermeneutică a cititorului. Dialogurile (dintre științe) „construite” (sau doar evocate) de către autor îi prilejuiesc acestuia o mulțime de reflecții personale ce împrumută, pe alocuri, cărții un aer de autentic jurnal de idei.

Fixarea asupra titlului *Interpretare și raționalitate*, caracterul vădit polemic la adresa hermeneuticilor clasicizate, ne obligă la formularea unei întrebări: *este cartea despre care vorbim o carte de hermeneutică?* Răspunsul diferă în funcție de interpretarea întrebării. Primul răspuns este, evident, da. *Interpretare și raționalitate* este o carte de hermeneutică atât prin titlu, cât și prin materia abordată. Primele două ample capitole ale cărții sînt consacrate conceptelor cardinale ale hermeneuticii: *înțelegerea și interpretarea*, investigate atât în plan diacronic, cât și sincron. Al doilea (și mai mare) capitol al cărții, intitulat *Confruntarea fără de sfîrșit dintre rațional și irațional* corespunde celui de-al doilea pol al dezbaterii (evocat de al doilea element al titlului, *raționalitate*) și are în vedere problematica interpretării, relaționată cu tema *rațiunii*, din perspectiva tezei „*Interpretarea este un act rațional*” (care formează și titlul primului subcapitol). Alte mari secțiuni ale cărții se ocupă, pe larg, de „genurile interpretării”, de „substructurile și contextele raționalității interpretative”, de funcționarea și limitele interpretării, precum și de „strategiile interpretative” și problemele privind validitatea interpretărilor.

Pentru cei familiarizați cu problematica hermeneuticii (implicînd diverse grade de stratificare și ramificare istorică, epistemologică, geografică și culturală), toate chestiunile de mai sus sînt – chiar dacă nu exclusiv – de resortul hermeneuticii. Dar, cu toată problematica predominant hermeneutică a cărții, autorul pare să nu-și fi dorit receptarea cărții drept o *carte de hermeneutică*. Respectuoși fiind față de *intentio auctoris* și *intentio operis* și fără a dori să excedem limitele acestora în favoarea unei nehibzuite și excesive *intentio lectoris*, credem că prin *Interpretare și raționalitate* profesorul Paul Cornea a scris o carte de *hermeneutică împotriva hermeneuticii*. Nu împotriva hermeneuticii în ansamblul ei – căci de rezultatele hermeneuticii autorul uzează din plin – ci numai împotriva pretențiilor la hegemonie ale acesteia, pretenții periculoase pentru științele umaniste, ca și pentru om în general. Dacă ar fi să găsim o deviză după care s-a definitivat finalmente universul acestei enciclopedice cărți (în materie de interpretare cel puțin), aceasta ar fi – parafrazînd titlul unui celebru articol al lui Thomas Mann (*Dostoevski cu măsură*) – *hermeneutică, dar cu măsură*. Măsura ar putea-o stabili *rațiunea în funcțiune*, adică *raționalitatea*, nu *rațiunea mitizată*, care și-a generat proprii săi monștri de-a lungul istoriei. Rațiunea în exercițiul vigilenței necurmăte reprezintă – după Paul Cornea, și nu doar pentru el – singura instanță la care se mai poate raporta omul secolului al XXI-lea, victima (dar și autorul) atîtor interpretări bazate pe „voința de putere”, care își face sau riscă să-și facă un alibi din interpretabilitatea *sans rivages* (folosind o expresie a autorului). În subsidiar,

autorul cărții scrie o carte despre *mirajele și pericolele „ubicității hermeneuticii”* postnietzscheene (p. 68), cu rădăcini într-o cunoscută teză a filosofului german, conform căreia „nu există fapte, ci doar interpretări ale acestora” (din *Der Wille zur Macht*, o controversată carte postumă). Chiar dacă nu ar renunța ușor la seducția tezelor nietzscheene și la reverberațiile acestora în hermeneuticele postmoderne, cititorul atent al cărții profesorului Cornea nu poate, totuși, fie și numai să rămână pe gânduri într-o privință: *poate că toate sînt interpretări, dar interpretarea nu este totul*. Mai există și rațiunea, și etica, mai este și credința în utilitatea celor anterior pomenite.

O posibilitate de înțelegere și gestionare judicioasă a conflictelor generate de interpretările *infinite* – poate că singura care i-a mai rămas omului – este *rațiunea*. Aceasta poate împlini, după caz, mai multe roluri: „de *corectiv* (tinzînd să modereze tendințele spre exagerare) ori de *avertizare* (semnalînd, de pildă, discrepanțele dintre opțiunile subiectului și consensul existent ori contextul situației) ori de *cenzură* (opunîndu-se printr-un soi de «veto» unor inițiative care încalcă grav normele în vigoare, fie ele politice, lingvistice, culturale etc.)” (p. 214, s.n.). Intervenția rațiunii în „confruntarea fără de sfîrșit dintre rațional și irațional” din orice spațiu al interpretărilor pe care le produce omul nu înseamnă *raționalizarea* lor, ci doar dezvoltarea lor în siajul (și în serviciul) *raționalității*. Raționalitatea reprezintă o variantă a rațiunii în funcțiune, „variantea suplă, flexibilă, deschisă, inventivă, conștientă de propriile-i limite, care emerge din confruntările cu noile orizonturi ale științei și gîndirea mitico-simbolică, din experiența criticii și abandonarea oricărei complicități cu ceea ce am denunțat ca *raționalizare*” (p. 211). Autorul subliniază apăsător diferențele dintre *raționalizare* și *raționalitate*. Din punctul său de vedere, *raționalizarea* este „o excrescență abuzivă a rațiunii”, care își are originea fie în „aroganța performanțelor” din perioada de triumf a pozitivismului (dar și de oricînd), fie în naivitatea și rigiditatea minții oamenilor. În opoziție cu *raționalizarea*, *raționalitatea* reprezintă o *cucerire* ce se cere mereu reînnoită. Chiar dacă revocabilă, *raționalitatea* rămîne mereu necesară: „ca expresie a căutărilor, achizițiilor, desigur și a derivelor cunoașterii actuale, (ea) nu poate fi decît suplă, flexibilă, deschisă, uzînd, în termenii lui Vattimo, de o logică «slabă», nu de una «tare»” (p. 200).

Fiind întru totul de acord cu necesitatea înțelegerii adecvate și responsabile a interpretării într-o lume mai degrabă sedusă de mirajele hermeneuticii decît avizată în materie de „interpretarea interpretărilor” (spațiu al jocului lucid, dar și al manipulării obliterate), nu putem, în finalul acestor considerații, să ne reprimăm întrebarea cu privire la oportunitatea multiplelor avertismente față de pericolele hermeneuticii, în spațiul cultural și științific românesc, în care știința interpretării cu acest nume abia de a căpătat drept de cetate. Cărțile lui Marino nu au creat emulație, cercetările sistematice și avizate asupra hermeneuticii lui se lasă așteptate. Alte contribuții de hermeneutică românească (teoretică și practică), legate de numele lui Mircea Eliade, Ioan Petru Culianu, Vasile Lovinescu (ca să-i menționăm pe cei mai cunoscuți), sînt puse – cu rare excepții – în continuare, pe seama *criticii literare*. În afara facultăților de profil teologic, în care hermeneutica se studiază în mod tradițional (nu la toate confesiunile), disciplina și-a făcut loc abia după anii '90. Mai întîi, s-a impus la facultățile de filosofie și, abia în anii din urmă, și la unele dintre facultățile de litere din țară. În acest context, avertismentele și multiplele precauții ale autorului cărții *Interpretare și raționalitate* mai degrabă i-ar putea îndepărta decît i-ar apropia pe cei interesați de hermeneutică de domeniul în cauză. Evident, nu pierdem din vedere că publicul-țintă al acestei cărți este unul mai larg decît cel din spațiul românesc și mai extins decît cercul specialiștilor. În ceea ce ne privește, credem că pericolele, reale, legate de excesele hermeneuticii în spațiu românesc, sînt depășite – cel puțin pentru încă o bună perioadă de timp – de unul mult mai mare. Pericolul mult mai mare este ca hermeneutica și

interesul constant și sistematic pentru statuarea acestei discipline (măcar în ariile curriculare academice) să dispară (sau să se estompeze) înainte de a fi început cu adevărat.

Dincolo de toate acestea (sau împreună cu ele), cartea lui Paul Cornea prilejuiește celor îndeajuns de exersați o lectură-eveniment, prin paleta largă de probleme dezbătute, prin erudiția neînvinșă de scepticism, prin rigoarea unor formulări, ca și prin puterea de rămîne de partea raționalității în mijlocul unor controverse și contradicții care au făcut epocă în științele umaniste (nu doar în hermeneutică). După opinia noastră, cartea se adresează mai puțin începătorilor în hermeneutică și mai mult acelor care au traversat, singuri sau însoțiți, domeniul științelor interpretării. Aceștia din urmă vor avea și cel mai mare profit intelectual din parcurgerea ei.

Nu în ultimul rînd, *Interpretare și raționalitate* poate fi citită și ca rezultatul unui pariu al autorului (cîștigat sau nu, depinde de unghiul de interpretare) privitor la chestiunea *naturalizării și individualizării reflecției hermeneutice* în scopul ctitoririi unui alt tip de hermeneutică. Aceasta ar fi o hermeneutică neînregimentată silnic niciunei tradiții, dar deschisă dialogului cu oricare dintre ele, una care să asume, fără complexe de superioritate dar și fără condescendență, provocările altor științe decît cele strict umaniste, o știință a interpretării capabilă să facă față provocărilor lumii și istoriei în care trăim, fără să-și alieneze spiritul (prin trădarea *raționalității*) și fără să-și uite misiunea în slujba omului (a aceluia om care iubește rațiunea în *chip rațional*).

Lucia Cifor

Hermeneutica literară, interogații actuale

Lucia Cifor, *Principii de hermeneutică literară*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2006

Dacă va parcurge cu un ochi atent și avid de informație volumul universitarului ieșean Lucia Cifor, pe cititorul inițiat (întrucât acestuia, cu precădere, i se adresează *Principiile de hermeneutică literară*) îl va aștepta o plăcută surpriză: aceea de a nu se vedea nevoit să întâmpine dificultățile pe care le produce, îndeobște, avalanșa termenilor de specialitate concurând, în unele cvasi-tratate „cu pretenții” de pe piața noastră editorială, la dezorientarea publicului, o dată ce îl forțează să întâlnească un limbaj arid, dar periculos prin lipsa de precizie semantică și riscând să ducă, în cazurile de extremă exagerare, chiar la incorecta descriere a câmpului de studiu circumscris. Din acest punct de vedere, un merit deosebit al *Principiilor de hermeneutică literară* îl reprezintă acuitatea cu care autoarea urmărește să decodifice și să explice sensurile fiecărui termen folosit în scopul declarat de a conduce la înțelegerea imediată, necesară pentru a incita cititorul, nelăsat aici, nici un moment, să lărgească sau să cadă pradă vreunei vinovate „plăceri a lecturii”, lipsită de provocările gândirii.

Cu atât mai interesantă această intenție cu cât devine evident – pe măsura raportării la lumea propriu-zisă a textului și a apropierei de corelațiile stabilite între diversele discipline – că ea implică un exercițiu, voluntar credem noi, de hermeneutică aplicată. Nu lipsește din context nici preocuparea de a delimita aria de acțiune a tuturor conceptelor operante ce intervin în discursul teoretic, prin clasicizata metodă. Lucia Cifor pornește, de cele mai multe ori, de la specificul etimologic al noțiunilor implicate, precizează apoi gradul lor de evoluție istorică și, în paralel, semantică, urmărindu-le capacitatea de influențare a gândirii

încă din momentul apariției și până la importanța pe care o joacă astăzi în domeniul interdisciplinar, tot mai controversat al incitantelor studii culturale.

Atât problematica lucrării, cât și metodologia sau diferitele unghiuri de vedere din care ea este abordată sunt anunțate încă din titlu, bine ales și întru totul corespunzător conținutului. *Principii de hermeneutică literară* restrânge, în mod inteligent, aria de cercetare la acea componentă a hermeneuticii asupra căreia autoarea se apleacă din formație, neuitând să-și înfățișeze însă obiectul studiat „din perspectiva complexei și multiplei ei deveniri pe diferite paliere: *filologie*, exegeză sacră (hermeneutica creștină, cu deosebire), *filosofie* (filosofia limbajului în special), *hermeneutică generală* și *hermeneutică filosofică* (s.a.)”. De asemenea, titlul anunță și vădita înclinație spre teoretizare, dar teoretizarea nu rămâne aici – ca, din nefericire, în suficiente exemple ale actualității – captivă unui sistem deja încetățenit de norme, legi, principii sau reguli pe care autorul le preia, iar cel care le parcurge le și acceptă necondiționat. Ea este privită drept o activitate cognitivă vie, care, deși sistemică, nu exclude excepția de la regulă, nu se impune cu autoritatea „celui mai puternic”, ci își reconsideră partenerul de dialog, relaționând cu potențialul cititor printr-o invitație onestă în vederea „decupării” sensului just, menită să conducă la analizarea și explicarea setului specific de fenomene pe care hermeneutica literară le include.

De altfel, metoda utilizată rezonează cu finalitatea acestui dificil demers, pe care Lucia Cifor o face publică din „Introducere” și o urmează fidel de-a lungul întregului parcurs, și anume „identificarea profilului propriu al disciplinei și a sarcinilor ce-i revin în contextul noilor provocări epistemologice”. Reține, pe cale de consecință, atenția și faptul că *hermeneutica literară* este discutată ca *disciplină de studiu*. Totuși, încercarea de constituire a unui tratat având ambiția să respecte rigorile tradiționale nu eludează accesibilitatea, diseminarea și, nu în ultimul rând, aspectul pedagogic. Condiționarea lecturii pas cu pas de comprehensiune face, în opinia noastră, ca studiul să se impună prin nota personală, prin convingerile proprii, nu numai prin buna stăpânire și folosire a unei bibliografii foarte întinse, din care nu absentează nici punctele de vedere ale unor nume venind din literatura românească de specialitate, precum Mircea Eliade, Ioan Petru Culianu, Eugen Coșeriu, Adrian Marino, Toma Pavel, Matei Călinescu, Paul Cornea, Ștefan Afloroaie, alăturându-se răsunătoarelor contribuții ale unui Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, Hans-Georg Gadamer, Martin Heidegger, Paul Ricoeur, Gaston Bachelard, Hans-Robert Jauss sau Umberto Eco.

Funcționând nu numai pe principiul unei introduceri în domeniul de studiu propus analizei și dezbaterii, ci și conform intențiilor de normare a respectivei discipline, volumul de față este organizat astfel încât să răspundă dualității sale constitutive: prima parte, intitulată „O tentativă de reconsiderare a trecutului hermeneuticii din perspectiva hermeneuticii literare”, conține acele date necesare cititorului pentru a se apropia de nucleul tematic spre care converg toate trimerurile din cea de-a doua parte, „Identitatea hermeneuticii literare în contextul epistemologic actual”. Din această punere în oglindă se dezvoltă o viziune comparatistă asupra hermeneuticii literare, deschizătoare de orizonturi cu atât mai cuprinzătoare cu cât, în actualitate, nimic nu pare să mai poată exista (deci nu mai poate fi studiat) *unilateral*. Ea alătură axa recuperatorie celei anticipatoare, urmând modelul îmbinării constructive a perspectivelor temporale, așa cum se întâmplă, de pildă, atunci când Lucia Cifor ne propune o confruntare între *teoria sensurilor unui text*, originând în hermeneutica creștină (*hermeneutica tradițională*), și *teoria straturilor de sens* dezvoltată de Umberto Eco.

Capitolul întâi al primei părți, „Rădăcinile istorice ale hermeneuticii”, atrage atenția asupra faptului că ea nu apare în spațiul literaturii, după cum – vom avea prilejul s-o constatăm în capitolul al patrulea din cea de-a doua parte, „Hermeneutica simbolurilor” – nici nu va rămâne un demers complet aservit acesteia. Înțelegerea europeană a hermeneuticii drept *arta ori știința interpretării textelor* (s.a.) se va erija și în punctul de

plecare al lucrării, autoarea insistând asupra faptului că evoluția decisivă a termenului se datorează sfârșitului de secol al XVIII-lea, când desemna „o activitate complexă de transpunere a unui *cuvânt străin în cuvintele și/sau în termenii înțelegerii proprii*”, cu precizarea că prin *cuvântul străin* se subînțelege „*textul, discursul, chiar idiomul* cuiva, care este *diferit, străin* sau nu îndeajuns de *familiar* (s.a.) încât să poată fi înțeles în mod spontan sau fără o prelucrare prealabilă”, exemplul cel mai la îndemână de activitate hermeneutică rămânând traducerea dintr-o limbă în alta (p. 14). De-a lungul celei dintâi părți este urmărită constituirea hermeneuticii pentru început ca *disciplină practică*, „constând într-un set de reguli utilizate în înțelegerea și explicarea textelor, întâlnite în activitățile de traducere și/sau editare a cărților sacre, a cărților juridice, istorice sau literare, adică a tuturor acelor texte care beneficiau de prestigiul tradiției (sacre sau laice)” (p. 15). Ulterior, se descrie traseul ei evolutiv către o teorie și practică a înțelegerii (comprehensiunii) și interpretării operei literare, interesată de problematica sensului și intervenind în relația eulume, articulând, prin simboluri, chipul alterității la care, pentru a se raporta, interpretul „trebuie să fie capabil să *contextualizeze* și să *decontextualizeze* adecvat simbolurile literare”, fiind obligatoriu, de pildă, să „se cunoască liniile de valorizare (estetică, filosofică, religioasă etc.) a simbolurilor în romantism, în clasicism ori în alte epoci literare, pentru a putea infera corect asupra simbolurilor din operele unor scriitori și pentru a putea amorsa interpretări *pertinente* (s.a.)” (p. 297).

Prin aceasta, ultima etapă analizată de Lucia Cifor – pe linia unui Gilbert Durand sau a unui Paul Ricoeur – în studiul său, *hermeneutica simbolurilor*, este înțeleasă ca funcționând la limita dintre studiile literare și studiile culturale, axându-se totuși, ca și până atunci, pe implicarea existențială, dat fiind că înțelegerea și traducerea unei alte gândiri în gândire proprie înseamnă, mai presus decât orice altceva, remodelarea conștiinței celui care practică actul de comprehensiune. Și, dacă acest aspect este rezervat modernității, chiar postmodernității, trebuie să precizăm că Lucia Cifor anticipează o serie de apropieri cu etapa *filologico-retorică*, în cadrul căreia însăși etimologia termenului redă preocuparea fundamentală pentru sens: *hermeneuein* (gr.) înseamnă, „în egală măsură, a traduce, a tâlmăci și a interpreta (s.n.)” (p. 17). Prima folosire a cuvântului este tributară lui Aristotel, care își intitulează partea a doua a *Organonului* său *Peri hermeneias*. De altfel, studiul rădăcinilor livrești, mitice sau mitologice, precum și celor filosofice i se acordă un rol deosebit de important, de înțelegerea lor corectă depinzând ulterioara contextualizare a acestei discipline în raport cu cele conexe, precum *filologia*, *exegeza sacră* etc.

În privința asocierii hermeneuticii cu numele zeului Hermes, mijlocitorul între cetăți, între zei și oameni, autoarea apreciază că nu ar fi incorectă, dar preferă să se axeze asupra dialogului dintre hermeneutică și hermetism, doctrină ce a impus modele de interpretare a textelor esoterice, „cu un grad mare de încifrare”, de care ne apropiem o dată cu *vârstele hermeneuticii creștine*. Așa se face că „dezvoltarea hermeneuticii ca exegeză a textelor sacre atinge apogeul în secolul al IV-lea d.Hr., considerat secolul de aur al patristicii” (p. 19), când Fericitul Augustin impune calitățile de filolog și om de cultură pentru orice hermeneut creștin, care „trebuia să demonstreze cunoașterea limbii originare a textului, o bună cunoaștere a ansamblului Bibliei, să posede cunoaștințe despre contextul istoric în care a apărut textul comentat” (p. 30). Sunt analizate, pe rând, *teoria sensului dublu*, cristalizată în epoca stoicilor greci și fundamentată de Philon din Alexandria (20/25 î.Hr. – 40/40 d.Hr.), *teoria sensului triplu*, relaționată cu numele lui Origene (185-254 d.Hr.), și, în fine, *teoria sensului multiplu*, asociată lui Ioan Cassian (360-436 d.Hr.), toate operând asupra textului biblic, căruia i se atribuie „*sensul literal* (semnificația uzuală a cuvântului); *sensul alegoric* (ce este de crezut sau de înțeles dincolo de sensul comun); *sensul moral sau spiritual* (ce află omul despre el însuși și despre viața lui în lumina Cuvântului divin; o citire a adevărului propriei vieți prin prisma adevărului creștin din Biblie; la acest nivel înțelegerea înseamnă edificare și

autoedificare); *sensul anagogic sau mistic* (cel mai înalt nivel al înțelegerii textului) [...] când înțelegerea reprezintă un fenomen de supracogniție” (p. 34).

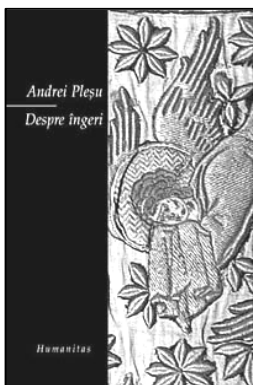
Și, cum începutul secolului al XIX-lea se leagă de preocupările filosofice pentru actul de comprehensiune incluzând și practicile interpretative ale literaturii, *Principiile* continuă printr-o dezbatere asupra hermeneuticii moderne, în dubla ei dimensiune – filosofică și literară. Indubitabil, aceasta este legată de numele lui F.D.E. Schleiermacher, profesor de hermeneutică biblică și filosofie la Halle și Berlin, din ale cărui manuscrise și note de curs a fost reconstituit un volum tradus și la noi, în 2001, sub titlul *Hermeneutica*. Pe linia lui Hans-Georg Gadamer, care subliniază influența exercitată asupra lui Schleiermacher de estetica kantiană a geniului, Lucia Cifor reliefează caracterul profund romantic al doctrinei acestuia din urmă, pentru care capitale sunt *mitul originalității operei geniale*, „noutatea consecutivă originalității operei geniale”, „misterul individualității creatoare, individualizarea prin artă atât a limbii, cât și a construcției literare” (pp. 84-85). Decurg de aici atât considerații asupra instrumentelor hermeneuticii lui Schleiermacher, cât și privitoare la finalitatea pe care o atribuia el oricărui demers de această natură: „Nu *sensul obiectiv*, în relație cu un adevăr prestabilit sau cu vreun scop determina(n)t reprezintă mobilul activității hermeneutice, ci *producția liberă de sensuri, creația de sensuri noi*, pe care – în mod cu totul romantic – Schleiermacher nu o mai raportează decât la *individualitatea creatoare (s.a.)*” (p. 85). Procesul înțelegerii se raportează în mod invers la modul de construire a unui discurs, comprehensiunea însemnând re-gândirea sensului pe care, inițial, autorul aceluia discurs a încercat să îl transmită. De unde și bifurcarea instrumentelor hermeneuticii însăși, care trebuie să se preocupe de *interpretarea gramaticală* (un fel de „clarificare”, de limpezire a enunțului propriu-zis) și de *interpretarea psihologică* (propunându-și să decripteze „spiritul” ascuns în semnele scrise, în cuvintele autorului). Lucia Cifor urmărește îndeaproape principiile și regulile avansate de Schleiermacher, accentuând pe diferența existentă între ele. Dacă regulile interpretării gramaticale sunt clare și cad în sarcina filologiei, regulile interpretării psihologice se bucură de mai puține certitudini, relaționând cu intuiția interpretului (*divinatio*).

În opinia noastră, centrul de greutate al demonstrației ce îmbină erudiția și convingerile proprii pe care Lucia Cifor le tematizează cu impactul cel mai puternic este instituirea unui loc privilegiat pentru hermeneutica literară, loc întemeiat pe funcționarea ei ca *disciplină teoretică*, prin urmare slujind studierii operelor acelor autori canonici care incumbă în operele lor o mică/mare parte a umanității universal valabilă. „Obiectivul de bază al hermeneuticii literare îl constituie *descoperirea, înțelegerea și interpretarea sensurilor operei literare*, operații pe cât de simple în aparență, tot pe atât de complicate în desfășurarea travaliului interpretativ propriu-zis” (p. 285), fapt ce antrenează, desigur, caracterul pluridisciplinar al acestei părți integrante în hermeneutica generală, dar și diferențele specifice, sesizate și evidențiate de autoare în subcapitolul „Identitatea hermeneuticii literare”. Pe lângă aspectul fără îndoială foarte bine informat al *Principiilor de hermeneutică literară* și ușor de consultat, grație indexului, lucrarea valorifică și generoase perspective interpretative ale operelor unor scriitori marcanți pentru literatura universală, metamorfozați ei înșiși în modele de scriitură și mentalitate, precum Thomas Mann, Franz Kafka, F.M. Dostoievski, Friedrich Nietzsche. De altfel, autoarea își anunță, încă din secvența introductivă a volumului, intenția de a fi adăugat aici și un tronson numit „Trasee hermeneutice”, ce ar fi trebuit să includă „așa-numita parte aplicativă a acestei cărți”, la care însă a renunțat, „din motive de spațiu, dar și din rațiuni de omogenitate”. Considerăm că absența lui nu dăunează totuși conținutului acestui volum, rotund prin intenție și realizare, urmărind cu acribie mecanismele textului și ale gândirii.

Livia Iacob

Între centru și periferie: problematica intervalului

Andrei Pleșu, *Despre îngeri*, București, Editura Humanitas, 2007 (ediția I, 2003; reeditată în format clasic în 2004, 2005, 2007; audiobook, 2005)

Rezultat al cercetărilor întreprinse timp de mai multe decenii – proiectul cărții apărând, după mărturisirile autorului, „înainte de 1989” (p. 7) – *Despre îngeri* fusese deja „anunțată” într-un text mai vechi – *Îngerii. Elemente pentru o teorie a proximității* publicat în *Minima moralia (elemente pentru o etică a intervalului)*, București, Editura Cartea Românească, 1988, și reluat ulterior în *Limba păsărilor*, București, Editura Humanitas, 1994 – dar și într-o serie de prelegeri universitare (la Facultatea de Filozofie a Universității bucureștene în 1992, respectiv 2001) și de conferințe susținute cu diverse prilejuri (cum este cea rostită în deschiderea Festivalului de Muzică Simfonică de la Lucerna din 15 august 2001). Diversitatea mediilor în care Andrei Pleșu a abordat această temă, pare să fie în fapt reflexul diversității surselor din care autorul își extrage elementele discursului care nu poate fi atribuit în exclusivitate nici teologiei creștine, nici imaginarului islamic șiit, nici filozofiei antice, medievale sau moderne și nici esteticii. De fapt, toate aceste zone și-au aflat un punct comun nu în experiența mistică, cum ar fi de așteptat în cazul unui asemenea subiect, ci în ceea ce autorul numește „o formă de supraviețuire intelectuală [...] o unică justificare, [...] singurul reper de «normalitate», într-un context biografic dominat de risipiri tranzitorii, de arbitrar istoric, de dezordini” (p. 9).

Din punct de vedere structural, volumul este organizat în două mari secțiuni (*Introducere în angelologie și Experiențe, tatonări, lecturi*), diferențiate ca tip al discursului (liber-colocvial în primul caz și doct-academic în cel de-al doilea), urmate de o *Addenda* care include textul care stătuse la baza elaborării volumului – *Îngerii. Elemente pentru o teorie a proximității* – și *Tabloul ierarhiilor cerești* în varianta consacrată a Sfântului Dionisie Pseudo-Areopagitul. Din perspectivă ideatică, structura volumului ar arăta altfel. După o primă parte introductivă în care se schițează o geografie a lumilor intermediare și o anatomie a imaginărilor angelice, se vor analiza rând pe rând relația aproapelui cu departele (în capitolele *Îngerul de lângă om: păzitorul ceresc și Omul de lângă înger: călugărul*), problematica identității și implicațiile angelice (în capitolele *Îngerii, muzica lumii și nașiumile, Îngerii și gândirea simbolică, „Omul Universal” și Lupta lui Iacob cu îngerul*), precum și multitudinea formelor de manifestare ale angelicului în spațiul proteic al intervalului.

Tandemului specific gândirii dialectice moderne, de tipul *centru vs. periferie*, termeni ce moștenesc direct mai vechii *polis vs. ethnos, civitas vs. barbaros, creștin vs. păgân* sau mai noii *civilizat vs. primitiv, industrializat vs. subdezvoltat* etc., scriitorul îi preferă în volumul de față, de pe poziții declarat anti-dihotomice și cu caracter programatic, triada *centru – interval – periferie*. Prin *interval* el înțelege spațiul situat între doi poli, diferiți dacă nu opuși, care în dubla sa calitate de *loc intermediar* și de *proces* unește mai mult decât desparte, apropie cele considerate depărtate, accesibilizează cele inaccesibile. Motivul pentru care optează pentru respectivul termen este obiectul discursului său – ființa („Una e identitatea unei găleți, alta este identitatea lui Gheorghe.”, p. 19) și anume ființa al cărei

spațiu de existență îl reprezintă intervalul, indiferent dacă e vorba despre înger sau despre om. Surprinzătoare pentru un intelectual modern și, relativ, monden (dacă se are în vedere aventura sa politică în funcțiile de ministru de externe și de consilier prezidențial) este fundamentarea atitudinii anti-dihotomice prin recursul la ceea ce modernitatea în general tratează cu o „respectuoasă” condescendență – viziunea tradițională. Așadar, parafrazând autorul, atunci când „Gheorghe” este subiectul în discuție, două sunt elementele definitorii ce caracterizează viziunea acestuia asupra lumii:

- *itineranța* (caracterul trecător al omului) și
- *parcursul* (veacul de om).

Or, dacă, din perspectivă tradițională, propriu condiției umane este caracterul trecător, schimbător prin excelență și opus, deci, identicului modern, imobil și logic, atunci identitatea omului (mai degrabă aspectul procesual al acesteia, identificarea) înseamnă *situarea în rânduială* (adică identificarea cu modelele propuse de către rânduiala cosmică-efect al voinței divine). În situarea în rânduială va vedea și Andrei Pleșu forma de existență specifică ființelor locuitoare ale intervalului („Cineva care nu se află în condiția *itineranței*, care nu se situează în dinamica unui *parcurs* existențial, nu are nevoie de etică. [...] Problema eticului se pune pentru noi, care nu sîntem nici într-o parte, nici în alta, care ne aflăm în interval, un soi de mișmașuri, de corcitură, cînd halucinați de retorica purității și a absolutului, cînd prăbușiți în cea mai neagră mizerie trupească și morală. [...] Nu sîntem nici buni ca Dumnezeu, nici răi ca Diavolul. Și atunci trebuie o anumită ordine, pentru ca un asemenea conglomerat ambiguu să funcționeze convenabil. Ordinea aceasta este eticul.”, p. 21), cu mențiunea că problema se pune diferit, cel puțin din perspectivă formală, în cazul oamenilor și în cel al îngerilor („Diferența dintre îngeri și noi – pentru că și îngerii sînt ființe ale intervalului – e că pentru ei problema opțiunii s-a pus o singură dată, în vreme ce pentru noi se pune clipă de clipă.”, p. 22). Se ajunge astfel ca, deși la nivelul argumentației să se invoce într-o ordine aproape cronologică autoritatea marilor personalități filosofice, teologice, culturale și științifice ale lumii, în planul ideatic să se adopte o viziune specifică omului tradițional: *homo viator*/omul trecător, ființă venind din pre existență, viețuind temporar în veac și orientată definitiv către post-existență, și avînd o permanentă conștiință a condiției sale trecătoare. Ceea ce accentuează Andrei Pleșu este faptul că pe tot parcursul existențial din spațiul intervalului omul este însoțit de „alteritatea noastră identică” (p. 20) de origine celestă, îngerul, a cărui menire – indiferent de gradul nostru de conștiință – o constituie perpetua „inducție” (vezi p. 29 ș.u.) a modelelor divine în contraponderea „seducției” diavolești: „Lîngă fiecare «este», îngerul așează un «cum ar trebui să fie». El conjugă neobosit, la optativ, curgerea vieții noastre, așa cum am face-o noi înșine dacă am fi în condiția lui” (p. 28).

Dincolo de această solidaritate ontologică a ființelor din spațiul intervalului, se pot sesiza și o serie de noi valențe ale *centrului* și *periferiei* în ceea ce privește relațiile *om-înger*. Bazându-se pe o solidă argumentație teologică, autorul stabilește o „ierarhie” locală, intra-interval, evidentă din perspectiva finalității creației universale. „În definitiv, omul e scopul Creației, suma și stăpînul ei. Față de el, instalat providențial în *centrul* lumii, îngerii zboară pe somptuoase orbite *marginale*” (p. 35). În termeni simbolici, omului-*cruce*, ca schemă de structurare a intervalului, îi corespunde îngerul-*vector*, ca mod de orientare a structurii spațiului-interval. În consecință, autorul își va reprezenta lumea ca pe un ansamblu de centre (spirituale, materiale, sociale, economice, culturale ș.a.) care nu se află într-o izolare perpetuă unul față de celălalt, ca în individualismul modern, ci mai degrabă într-o relație ontologică și organică definită ca o „înșiruire de proximități”.

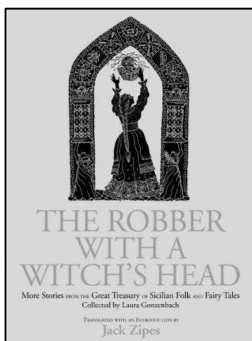
În orizontul unei lumi din ce în ce mai polarizate în „centre” și „periferii”, între care, în ciuda relațiilor economice tot mai puternice, golul/pustietatea se manifestă plenar, cartea lui

Andrei Pleșu vine să semnaleze ochiului grăbit *spațiul intermediar* – intervalul (punte ce leagă diversele centre extreme) și *ființele mediatoare* (îngerul, respectiv „dublul” sau terestru, omul) a căror existență constă în apropierea celor îndepărtate, în legarea celor de nelegat. Se încearcă astfel nu doar articularea tardivă membrelor unui cadavru sfâșiat de postmodernitate, ci, mai mult, învierea sa, chiar dacă numai la nivelul conștiinței cititorului. Că demersul autorului nu a fost unul în van, ne-o pot confirma cele trei reeditări (2004, 2005, 2007) datorate epuizării tirajelor!

Adrian Crupa

Povești uitate

The Robber with a Witch's Head: More Stories from the Great Treasury of Sicilian Folk and Fairy Tales, Collected by Laura Gonzenbach, Translated and Edited by Jack Zipes, Illustrations by Joellyn Rock, Routledge, New York, 2004, 230 p.

În anul 1869, istoricul și teologul Otto Hartwig îi cerea Laurei Gonzenbach – fiica consulului elvețian la Messina – câteva basme populare pe care dorea să le anexeze unei lucrări ce avea ca temă istoria Siciliei, ca ilustrare a bogăției acestei culturi. La început, Laura Gonzenbach îi trimite zece basme, pentru ca apoi numărul acestora să crească la 92, astfel încât Otto Hartwig decide să le publice într-un volum individual. Basmele apar la Leipzig, în anul 1870, dar, deși culese în dialectul sicilian, acestea au fost traduse de Laura Gonzenbach în limba germană, limbă în care vor cunoaște lumina tiparului. În anul 2003, profesorul american Jack Zipes traduce și editează primele 50 de basme și le publică în volumul *Beautiful Angiola*, pentru ca, un an mai târziu, să reunească și restul de 42 în volumul *The Robber with a Witch's Head*, pe care îl aducem în atenție.

Chiar dacă nu a scris/consemnat basmele în dialectul în care i-au fost relatate, Laura Gonzenbach a căutat să păstreze *spiritul* poveștilor, spontaneitatea și naturalitatea lor. Editorii nu i-au „îndulcit” scriitura și nici nu au cenzurat nimic din scenele (aproape) barbare (v., spre exemplu, basmul *Sabedda and her Brother*) care abundă în această colecție de basme niciodată considerate potrivite pentru a fi citite înainte de culcare sau pentru a fi studiate în școală – spre deosebire de basmele semnate de Frații Grimm sau de Hans Christian Andersen.

Traducând și editând cele două colecții de basme, Jack Zipes (re)aduce în atenția publicului amator o „comoară îngropată”. Ceea ce face ca aceste basme să difere de altele apărute tot la sfârșitul secolului al XIX-lea – ne referim aici, desigur, la colecția de basme semnată de Frații Grimm – este, în primul rând, marea temă care le străbate pe toate: „perspectiva ideologică asupra femeilor din clasa de jos care luptă împotriva opresiunii” (p. XVI). Basmele cuprind detalii explicite despre conflicte familiale, violențe domestice, pedepse sadice, legături imorale (aspecte reale ale societății siciliene din secolul al XIX-lea). Și, din toate acestea, transpare perspectiva *feminină* (și nu *feministă*, subliniază J. Zipes) a clasei de jos: sunt dezvăluite plângerile și dorințele femeilor, a căror voce se auzea cu greu într-un secol dominat de figura patriarhală. Deși nu se cunoaște cu certitudine întreaga semnificație a acestor basme pentru sicilienii, cert este că ele ilustrează foarte sugestiv felul lor de viață și schimbările pe care și le doreau, iar ceea ce frapează este tocmai perspectiva realistă ce le caracterizează. Datorită acestor aspecte care reflectă societatea în ansamblul ei, J. Zipes afirmă că nu toate poveștile pot fi considerate basme. Ele sunt fie legende, fie

fabule sau anecdote populare. Majoritatea sunt într-adevăr basme și, în ciuda felului de a povesti, care uneori este macabru și terifiant, ele sunt totuși pline de speranța unor vremuri mai bune.

Aproape toate basmele încep cu o lipsă sau cu o catastrofă: regele și regina nu pot avea copii sau, atunci când pot, dau naștere unui șarpe, unei fiare sau copilul născut este blestemat (*The Brave Prince*); copiii sunt abandonați sau răpiți de nori, căpcăuni, vrăjitoare (*Maria, the Evil Stepmother, and the Seven Robbers*); fetele și băieții sunt maltratați fizic și psihic de învățător sau de o altă figură autoritară; familia este atât de săracă, încât copiii sunt alungați de acasă sau decid să plece în lume pentru a găsi o comoară (*About Joseph, Who Set Out to Seek His Fortune*); frații invidioși complotează pentru a face rău celui mai norocos dintre ei (*Joseph the Just*). Basmele se încheie, în general, cu aceeași referință la pauperitatea povestitorului (și a ascultătorilor săi): “And then they all lived happily and content, but we were left without a cent.”; “She remained happy and content, but we still can’t pay the rent.”; “And they remained rich and consoled, and we just sit there and are getting old.”; “They continued to live happy and content, but we were left empty-handed.” (p. XIX).

Basmele sunt lecții ce trebuie învățate și eroii care fac parte din clasa de jos sunt evident ilustrați ca fiind mai inteligenți decât stăpânii lor; găsesc inevitabil metode pentru a-i umili, pentru a scăpa nepedepsiți și, uneori, chiar pentru a-i omorî. Basmele culese de Laura Gonzenbach nu vorbesc numai despre conflictul de clasă, de lupta dintre țăran și stăpânul lui, ci și despre conflictul de gen și îl prezintă pe bărbat ca fiind stăpânul opresiv. Eroinele pleacă de acasă și doresc să-și croiască singure soarta. Dacă e să comparăm aceste basme cu cele ale Fraților Grimm sau cu alte basme din secolul al XIX-lea, putem spune că există în această colecție o preponderență clară a femeilor-eroine inteligente, inventive, îndrăznețe și independente. De regulă, femeile siciliene nu părăseau casa decât în momentul în care se căsătoreau, dar în aceste basme multe dintre ele pleacă din diferite motive; se poate afirma că basmele cuprinse în acest volum prezintă o alternativă la condiția inferioară a femeii (posibil, a majorității „informatoarelor”).

Așa cum Laura Gonzenbach remarca, textul tipărit nu poate surprinde savoarea și gestica de care se folosește un povestitor atunci când spune un basm. Ne este greu să ne imaginăm accentele, modulațiile vocii, mișcările corpului, contactul vizual sau întreruperile auditoriului; ori contextul. Cu toate acestea, basmele culese de pe o insulă aflată la intersecția a două lumi – cea orientală și cea occidentală –, deși lipsite de magia prezenței povestitorului, încântă cititorul și astăzi, la mai bine de un secol de când au fost culese.

Eva Damian